

До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.03
в Національній академії внутрішніх справ
ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

**офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента
Косенко Світлани Сергіївни на дисертаційне дослідження
Сингаєвської Марини Іванівни на тему «Земельні відносини в Україні як
об'єкт кримінально-правової охорони», подане на здобуття наукового
ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 –
кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право**

Ступінь актуальності обраної теми дослідження

Сьогодні можна впевнено стверджувати, що земельні відносини в Україні потребують всебічного і, безумовно, кримінально-правового захисту, оскільки земля згідно зі ст. 14 Конституції України належить до основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави. Зауважимо, що Основний Закон, зважаючи на винятково важливе значення землі в усіх сферах життєдіяльності людини, виділяє її серед інших об'єктів охорони. Навіть більше, ухвалюючи Основний Закон держави, парламентарії визнали за потрібне закріпити й особливий статус землі як об'єкта правовідносин, зазначивши, що право власності на землю гарантується; воно набувається і реалізується винятково відповідно до закону.

Актуалізація дослідження проблем кримінально-правової охорони земельних відносин в Україні, пов'язана з виключною цінністю землі, яка використовується для задоволення матеріальних, духовних, естетичних, пізнавальних, оздоровчо-лікувальних, рекреаційних, історико-культурних потреб, є базою розвитку національної економіки, сфери послуг і інших потреб суспільства. Не варто забувати і про те, що Україна – аграрна держава з найціннішими у світі еталонними ґрунтами, а тому сільське господарство як один із пріоритетних секторів національної економіки має великий потенціал для розвитку.

Незважаючи на закріплення на найвищому законодавчому рівні особливого статусу землі, стан земельних ресурсів України є близьким до критичного. Так, в

ВДСД НАВС	
Зх. №	2524
23	04
2021 р.	
кількість аркушів:	
осн. док.	12 додаток

ухваленій у 2019 р. Стратегії екологічної політики на період до 2030 р. наводяться дані про те, що землі України вкрай забруднені та порушені. Звичайно, за таких обставин державні органи повинні реагувати на нинішню ситуацію, зокрема вдосконалюючи механізм юридичного впливу на порушників земельного законодавства.

Правові заходи щодо суб'єктів земельних правопорушень здебільшого закріплені в нормах охоронних галузей права – адміністративного та кримінального. Зокрема, чинний Кримінальний кодекс України містить доволі розгалужену систему норм, присвячених регламентації відповідальності за злочини у сфері земельних відносин. Це є ще одним критерієм визначення важливості кримінально-правової охорони земельних відносин – значна кількість норм кримінального права, що встановлюють відповідальність за посягання у сфері земельних відносин (ст. 197¹, 239, 239¹, 239², 252, 254 Кримінального кодексу України), які, у свою чергу, перебувають у постійному русі. Цей процес обумовлений безперервним розвитком суспільних відносин, що породжує необхідність вдосконалювати й оптимізувати правові норми у відповідній сфері. Водночас із розвитком суспільних відносин (один з показників – відкриття ринку землі) формуються нові способи злочинного впливу на них, на які законодавець повинен реагувати, установлюючи кримінально-правову відповідальність за суспільно небезпечне посягання та закріплюючи її підстави в кримінально-правових нормах.

Та навіть попри наявність згаданої системи норм, стан кримінально-правової протидії порушенням земельного законодавства в Україні не є задовільним. Небезпідставність зробленого висновку підтверджується тісним поєднанням різних складів кримінальних правопорушень, що зумовлює складності під час кваліфікації таких дій.

Для теоретичного підґрунтя свого дослідження авторка обрала праці П. П. Андрушка, Я. М. Брайніна, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, П. А. Вороб'я, А. А. Вознюка, О. М. Джужі, О. О. Дудорова, А. П. Закалюка, О. О. Кваші, Е. М. Кісілюка, О. Г. Колба, М. Й. Коржанського, С. С. Косенко,

В. М. Кудрявцева, В. В. Кузнецова, Н. Ф. Кузнецової, П. С. Матишевського, М. І. Мельника, П. П. Михайленка, В. О. Навроцького, В. І. Осадчого, А. В. Савченка, В. В. Сташиса, М. С. Таганцева, В. Я. Тація, А. Н. Трайніна, Є. В. Фесенка, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна та ін. Незважаючи на те, що праці цих науковців становлять значну наукову і практичну цінність, чимало питань, пов'язаних із кримінально-правовою охороною земельних відносин, залишилися дискусійними, а деякі недостатньо дослідженими і потребують подальшого наукового аналізу. Та обставина, що ні науковцями, ні судовою практикою і досі не було вироблено уніфікованої позиції щодо багатьох питань кваліфікації і визначення кримінально-правових наслідків вчинення зазначених злочинів, дає можливість стверджувати, що на сьогодні досліджувані норми кримінального законодавства мають численні недоліки, які повинні бути усунені в процесі подальшого законотворення.

Крім того, ознайомлення із текстом дисертації, автореферату та опублікованими працями М. І. Сингаєвської дає підстави стверджувати, що проведене нею дослідження є спробою новітнього погляду на досліджувану проблематику, на відміну від уже наявних наукових напрацювань. На основі такого дослідження дисертанткою сформульовано принципово нові висновки та пропозиції щодо досліджуваного питання.

Зважаючи на викладене та необхідність реформування чинного кримінального законодавства у цій сфері, а також на відсутність комплексних праць із досліджуваної проблематики в науці вітчизняного кримінального права, тема дисертаційного дослідження М. І. Сингаєвської, безумовно, є актуальною. У зв'язку із цим проведення комплексного кримінально-правового дослідження кримінально-правової охорони земельних відносин в Україні, є логічним, необхідним і своєчасним та відповідає вимогам сьогодення.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується тим, що робота містить всі необхідні для такого дослідження компоненти: критичний аналіз досягнень попередніх дослідників цієї та суміжних проблем; вивчення

кримінального законодавства окремих країн щодо кримінальної відповідальності за посягання на земельні відносини; анкетування 450 практичних працівників органів досудового розслідування Національної поліції у м. Києві та одинадцяти областях України щодо застосування норм кримінального законодавства у сфері кримінально-правової охорони земельних відносин; узагальнені результати вивчення 128 кримінальних проваджень за фактами посягання на земельні відносини; статистичні дані Генеральної прокуратури України, Національної поліції України, Державної судової адміністрації України за 2015–2020 роки.

Обсяг опрацьованих дисертанткою матеріалів свідчить про те, що М. І. Сингаєвська провела дослідження обраної нею теми на досить високому науковому та методичному рівнях, що дало змогу сформулювати самостійні й оригінальні висновки і пропозиції, які відображають наукову новизну дисертаційного дослідження, у тому числі достатньо обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства.

Дисертація ґрунтується на комплексному, системному підході, характеризується належним рівнем наукових узагальнень. Водночас методологічні підходи до дослідження обраного авторкою питання є традиційними для кримінального права. Зокрема, методологічною основою дослідження стали загальнонаукові та спеціально-наукові методи наукового пізнання (історико-правовий, порівняльно-правовий, діалектичний, логіко-семантичний, догматичний, моделювання, узагальнення, статистичний, системний, структурно-функціональний, соціологічний тощо).

Застосування зазначених методів дало можливість авторці досягнути мети дослідження – провести системне та комплексне вивчення питань кримінально-правової охорони земельних відносин в Україні та формулювання на цій основі пропозицій з удосконалення кримінального законодавства та загальних положень кримінального права, спрямованих на підвищення ефективності правозастосовної практики щодо досліджуваних кримінальних правопорушень.

Дисертанткою використано значний за обсягом масив загальнотеоретичної та спеціальної літератури за темою дослідження. Зміст дисертаційного дослідження

свідчить про її вміння критично аналізувати і сприймати положення використаних джерел.

Авторка проаналізувала розвиток норм щодо кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері земельних відносин у вітчизняних правових джерелах і визначила історичну періодику становлення та розвитку цього явища в Україні, виявила закономірності розвитку кримінального законодавства у сфері земельних відносин під впливом законодавства різних історичних періодів та визначила критерії періодизації кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за порушення у сфері земельних відносин.

Дисертанткою проведено порівняльно-правовий аналіз досліджуваних норм чинного національного законодавства і законодавства іноземних країн, завдяки цьому виявлено певні особливості національного законодавства. Зокрема, розглянуто норми КК Бельгії, Болгарії, Грузії, Данії, Ісландії, Італії, Нідерландів, Латвії, Люксембургу, Німеччини, Норвегії, Сполучених Штатів Америки, Фінляндії, Франції, Швеції та Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки, встановлено, що досліджувані діяння встановлюють кримінальну відповідальність за завдання шкоди не тільки довкіллю, а й власності, господарській діяльності, порядку управління та навіть правосуддю.

На користь високого рівня проведеного наукового дослідження свідчить і те, що дисертантка критично проаналізувала і здебільшого врахувала позиції інших вчених, які приділяли увагу питанням кримінальної відповідальності за посягання на земельні відносини.

Слід також звернути увагу, що рекомендації, які містяться в роботі, пройшли належну апробацію та були використані у відповідних наукових працях дисертантки. Вона чітко продемонструвала вміння проводити самостійне дослідження, застосовуючи при цьому необхідний комплекс наукових методів.

Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає в тому, що авторкою належним чином визначено й використано підходи до теоретичних і методологічних засад кримінально-правової відповідальності за посягання на земельні відносини в Україні, на

підставі чого надано пропозиції щодо покращення кримінально-правової охорони земельних відносин.

Також чітко виписано зміст структури суспільних відносин (основного безпосереднього об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених ст. 197¹, 239, 239¹, 239², 252, 254 КК України), яка охоплює, по-перше, учасників цих відносин (фізичні та юридичні особи, органи місцевого самоврядування й органи державної влади); по-друге, предмет (цільове використання земель, а саме добросовісне володіння, користування та розпорядження ними); по-третє, соціальний зв'язок між суб'єктами суспільних відносин (зміст).

Не залишилися поза увагою і суто практичні зміни та вдосконалення чинного законодавства.

Здобувачка сформулювала пропозиції щодо практичної доцільності застосування примусових заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб, які вчинили кримінально протиправні діяння, передбачені ст. 239, 239¹, 239², 252, 254 КК України, та необхідності доповнення переліку кримінальних правопорушень у ст. 96³ КК України посиланням на ці кримінально-правові норми. Також вона запропонувала застосовувати заходи законодавчого обмеження прав юридичної особи, яка вчинила кримінально протиправне посягання на земельні відносини, та вносити відомості про застосування таких заходів до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

З огляду на потреби правозастосовної практики обґрунтовано необхідність застосування до юридичної особи, яка вчинила кримінально протиправне посягання на земельні відносини, конфіскації майна, що стало знаряддям або предметом кримінального правопорушення, зокрема легалізованого майна (грошових коштів), одержаного кримінально протиправним шляхом.

Досить неординарним і таким, що заслуговує на увагу, є висновок М. І. Сингаєвської про необхідність виокремлення в структурі Особливої частини КК України розділу із назвою «Кримінальні правопорушення у сфері земельних відносин».

Отже, усі зазначені наукові положення дисертаційного дослідження містять елементи новизни, мають оригінальне теоретичне осмислення поставлених проблем і їх практичну спрямованість, а також, без сумніву, є певним внеском у кримінально-правову доктрину.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях

Результати дослідження повною мірою відображено у 12 наукових публікаціях, серед яких: чотири статті – у наукових фахових виданнях, визначених МОН України як фахові з юридичних наук, одна – в іноземному юридичному виданні (Словацька Республіка), сім тез доповідей, які оприлюднено на науково-практичних і науково-теоретичних конференціях.

Кількість, обсяг і зміст друкованих праць відповідають вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук і надають авторові право публічного захисту дисертації.

Детальний аналіз наданих рукопису й автореферату дисертації дає підстави констатувати ідентичність автореферату й основних положень дисертації. Наведені в авторефераті наукові положення, висновки і рекомендації в повному обсязі розкрито й обґрунтовано в тексті дисертації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення дисертації було використано:

– у законотворчій сфері – під час удосконалення положень кримінального законодавства, зокрема розроблення законопроектів про внесення змін і доповнень до КК України, постанов Пленуму Верховного Суду України щодо кримінально-правової охорони земельних відносин;

– у правозастосовній діяльності – для правильного й однозначного застосування норм КК України, які встановлюють відповідальність за правопорушення у сфері земельних відносин, у практичній діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України (акти Головного слідчого управління НПУ від 02.03.2020, ГУНП в Закарпатській області від 25.02.2021);

– в освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право. Особлива частина», «Кваліфікація окремих видів кримінальних правопорушень» (акти Департаменту персоналу МВС України від 11.02.2020, ДВНЗ «Ужгородський національний університет» від 23.02.2021 № 934/01-14);

– у науково-дослідній діяльності – для подальшого розроблення теоретичних і прикладних питань щодо кримінально-правової охорони земельних відносин, а також для підготовки підручників і навчальних посібників із кримінально-правових дисциплін, використання в науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій (акт Департаменту персоналу МВС України від 11.02.2020).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам

Дисертація являє собою рукопис, що містить анотації українською та англійською мовами, вступ, три розділи, що містять дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел (306 найменувань на 28 сторінках) і 6 додатків на 18 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 229 сторінок, із них обсяг основного тексту – 182 сторінки.

Структура дисертації логічно побудована і сприяє розкриттю теми дослідження, виконанню визначених завдань.

Дисертація й автореферат оформлені відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України, щовисуваються до такого виду наукових робіт. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Загалом дисертаційне дослідження виконано на високому науково-теоретичному рівні. У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, звертаємо увагу на окремі суперечності, спірні положення, які, убачається, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту дисертації.

1. Визначаючи у вступі актуальність теми наукового дослідження, авторка дисертації, сумлінно дотримуючи методичних рекомендацій щодо

виконання такого роду робіт, намагається сформулювати та довести важливість обраної теми. Проте її аргументи були б більш переконливими за умови відображення в цій частині рукопису дисертації та автореферату даних офіційної статистики, які з високою вірогідністю вказують на проблемні питання в кримінально-правовій протидії кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин (с. 1–2 автореферату, с. 15–16 дисертації).

2. Авторкою дисертаційного дослідження проведено достатньо ґрунтовне анкетування практичних працівників органів досудового розслідування Національної поліції в м. Києві та одинадцяти областях України щодо питань кримінально-правової охорони земельних відносин в Україні, узагальнено результати 128 кримінальних проваджень за фактами посягання на земельні відносини, але, на нашу думку, у роботі недостатньо висвітлено отримані емпіричні дані, які могли б підсилити обґрунтованість отриманих наукових результатів.

3. Підрозділ 1.1 дисертації має назву «Теоретико-методологічні основи дослідження особливостей кримінально-правової охорони земельних відносин» (с. 26–41 дисертації). Водночас у межах цього підрозділу авторка досліджує низку наукових праць, у яких проаналізовано склади кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин: А. М. Шульга «Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування» (2004 р.); О. А. Вівчаренко «Гарантії права власності на землю в Україні» (2005 р.); Т. Б. Саркісова «Земельне правопорушення як підстава юридичної відповідальності в Україні» (2012 р.); А. М. Ізовіта «Вивчення та попередження злочинності в сфері земельного ринку в Україні» (2014 р.); В. М. Захарчук «Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво за кримінальним правом України» (2015 р.); О. С. Олійник «Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1 КК України): соціальна обумовленість та склад злочину» (2015 р.); Р. О. Мовчан – дисертація на тему «Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво» (2009 р.); монографія «Кримінальна відповідальність за

самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво» (2012 р.); практичний посібник «Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристик» (2014 р.); монографія «Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин» (2020 р.).

Отже, у цьому підрозділі висвітлено лише наукові дослідження, що безпосередньо чи опосередковано стосуються теми рецензованої праці (при цьому дисертантом чомусь було проаналізовано праці тільки українських вчених), а також надано перелік наукових методів, які автор задекларувала як такі, що будуть використані в її дисертації. Нам видається, що поняття теоретико-методологічних засад має ширший зміст, ніж той, який вкладає у нього дисертант.

4. Аналіз основних положень дисертаційного дослідження М.І. Сингаєвської «Земельні відносини в Україні як об'єкт кримінально-правової охорони» переконливо доводить, що, вочевидь, його авторка вийшла за межі обраного нею предмета дослідження. Адже проаналізована нею ст. 252 КК України «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду» лише опосередковано стосується основної тематики дисертації. Так, до об'єктів природно-заповідного фонду належать: 1) природні території та об'єкти – природні та біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища; 2) штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки пам'ятки садово-паркового мистецтва.

До територій, узятих під охорону держави, належать, зокрема, водно-болотні угіддя загальнодержавного значення (цінні природні комплекси боліт, заплавних лук і лісів, а, також водних об'єктів), наукові об'єкти, що становлять національне надбання, які не піддаються відтворенню і втрата або руйнування яких матиме серйозні негативні наслідки для розвитку науки та суспільства (полігони тощо).

Таким чином, території, узяті під охорону держави, та об'єкти природно-заповідного фонду – це не тільки земельні ділянки в межах території України.

5. Насамкінець звертаємо увагу дисертантки й на те, що невід'ємною

частиною кримінально-правової характеристики будь-якого кримінального правопорушення є покарання за його вчинення, а отже й обґрунтованість встановлення у законі санкції відповідної кримінально-правової норми. Важливість дослідження санкції аналізованої норми важко переоцінити, адже від вирішення цього питання щонайменше залежить правильність кваліфікації суспільно небезпечного діяння і відмежування його від інших діянь, призначення покарання, застосування звільнення від покарання або його відбування, судимості, амністії, помилування тощо.

Утім, сучасні наукові дослідження з кримінального права, предметом яких визначено певне кримінальне правопорушення, характеризуються цілковитим ігноруванням питань, що пов'язані з покаранням за його вчинення. Не є винятком і рецензована дисертація (с. 182 дисертації), у якій авторка не лише не аналізує покарання за досліджуваними кримінальними правопорушеннями у сфері земельних відносин, а й, пропонуючи нову редакцію відповідної статті Закону України про кримінальну відповідальність, залишає формулювання санкції запропонованої кримінально-правової норми без розгляду. На нашу думку, саме авторці дисертаційного дослідження з питань кримінально-правової охорони земельних відносин в Україні необхідно було запропонувати науково обґрунтоване покарання за кримінальне правопорушення у цій сфері.

Водночас висловлені критичні зауваження і побажання насамперед характеризують складність досліджуваної автором проблеми. Слід зазначити, що вони не мають істотного впливу на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження, оскільки більшість із них належить до спірних і не стосуються основних концептуальних положень дисертаційного дослідження, а є лише предметом наукової дискусії під час захисту дисертаційного дослідження, а також можуть вказувати на основні концептуальні напрями подальшого дослідження цієї проблематики.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому, оформлення

З огляду на актуальність, новизну, важливість одержаних автором наукових результатів, їх обґрунтованість і достовірність, а також практичну цінність

сформульованих положень і висновків вважаю, що дисертаційна робота Сингаєвської Марини Іванівни на тему «Земельні відносини в Україні як об'єкт кримінально-правової охорони» є самостійним, оригінальним, завершеним науковим дослідженням із науково обґрунтованими висновками, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінального права.

На підставі викладеного вище можна дійти висновку, що дисертаційна робота Марини Іванівни Сингаєвської відповідає п. 9, 11–14 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент:

завідувач лабораторії
навчальної та наукової роботи
Державного науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України

Світлана КОСЕНКО

Підпис засвідчую:

Заступник директора Державного
науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України

Тетяна ТАТАРНИКОВА